

Szymon Jan Malinowski*

Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu

***Z Włocławka nad Arktykę. Jan Nagórski – w 100. rocznicę pierwszych lotów nad Arktyką*, red. Zbigniew Karpus i Władysław Kubiak, Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku i Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek 2016, 217 s., ISBN 978-83-61609-71-1**

Recenzowana książka: *Z Włocławka nad Arktykę. Jan Nagórski – w 100. rocznicę pierwszych lotów nad Arktyką*, jest pracą zbiorową pod redakcją naukową Zbigniewa Karpusa oraz Władysława Kubiaka. Stanowi ona zwieńczenie konferencji naukowej zorganizowanej 11 grudnia 2014 r. przez Włocławskie Towarzystwo Naukowe wspólnie z Wyższą Szkołą Humanistyczno-Ekonomiczną we Włocławku, Uniwersytetem Mikołaja Kopernika i Aeroklubem Włocławskim im. Stanisława Skarżyńskiego z okazji przypadającej w tym czasie 100. rocznicy zapoczątkowania lotów nad Arktyką. Konferencja poświęcona była legendarnemu polskiemu pilotowi, pionierowi lotnictwa polarnego – Alfonsowi Janowi Nagórskiemu, postaci niewątpliwie barwnej i interesującej, lecz mało znanej, wręcz zapomnianej.

Prezentowana publikacja zawiera *Wstęp*, *Przedmowę*, pięć tekstów – będących zapisem referatów wygłoszonych podczas wspomnianej konferencji przez wybitnych polskich historyków związanych z ośrodkami akademickimi w Toruniu i Włocławku – oraz cztery artykuły pochodzące z „Biuletynu Warszawskiego Klubu Seniorów Lotnictwa”. Te ostatnie są związane tematycznie z postacią Jana Nagórskiego, a ich autorzy: Andrzej Brzoza – dziennikarz telewizyjny, organizator międzynarodowych festiwali filmów lotniczych; Roman Woźniak – pokładowy mechanik lotniczy PLL LOT, fotograf, dziennikarz lotniczy; Zbigniew Kwiatek – kapitan, pilot instruktor PLL LOT, oraz Roman Sajnaga – mgr inż. lotnictwa, inspektor nadzoru lotniczego; są praktykami, doskonałymi znawcami tematyki lotniczej. W części końcowej zamieszczono *Zakończenie* i zbiór zdjęć. Niniejsza publikacja została przetłumaczona na język angielski i język rosyjski.

* Szymon Jan Malinowski – polityk; publicysta; przewodniczący Forum Młodych Prawa i Sprawiedliwości Klub w Toruniu; student studiów licencjackich w Wyższej Szkole Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu na kierunku dziennikarstwo i komunikacja społeczna, specjalizacja: dziennikarstwo radiowo-telewizyjne.

Książka została podzielona na dwie części. W pierwszej znajdują się trzy referaty:

- 1) *Z tradycji lotnictwa sportowego na Kujawach* – w którym dr Władysław Kubiak w sposób wnikliwy i bardzo rozbudowany przedstawił początki lotnictwa sportowego w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem Kujaw oraz zarys dziejów i zakres działalności (ze stanem obecnym włącznie) trzech głównych ośrodków lotnictwa sportowego funkcjonujących w tym regionie – aeroklubów w Inowrocławiu, Bydgoszczy i we Włocławku.
- 2) *Zarys dziejów rosyjskiego lotnictwa polarnego 1914–1945* – w którym dr Michał Glock zaprezentował historię rosyjskiego lotnictwa polarnego, samoloty przez nie wykorzystywane i zadania, jakie przed nim postawiono nie tylko w początkach jego powołania, lecz także w czasach współczesnych.
- 3) *Polacy w lotnictwie rosyjskim (do 1917 r.)* – w którym prof. dr hab. Zbigniew Karpus szeroko opisał sylwetki Polaków, którzy w okresie narodzin awiacji na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim wnieśli swój wkład w tworzenie, budowę i rozwój lotnictwa carskiej Rosji.

Druga część książki obejmuje opracowania poświęcone osobie pierwszego lotnika arktycznego, Jana Nagórskiego, oraz jego dokonaniom w czasie służby w lotnictwie rosyjskim. Składa się z dwóch referatów i czterech artykułów:

- *Jan Nagórski – pochodzenie, środowisko społeczne i młodość* – biografia głównego bohatera niniejszej publikacji w opracowaniu ks. prof. dr. hab. Józefa Dębińskiego została osadzona w historyczno-społecznych uwarunkowaniach Włocławka z przełomu wieków XIX i XX. W interesujący sposób autor ukazał wpływ rodziny i miejskiego otoczenia na kształtowanie postaw i zainteresowań młodego adepta lotnictwa.
- *Jan Nagórski (1888–1976) – pierwszy lotnik arktyczny* – autorstwa prof. dr. hab. Stanisława Alexandrowicza, to przedstawienie działalności lotniczej Jana Nagórskiego w oparciu o jego własne wspomnienia zawarte w książkach opisujących loty nad Arktyką i udział w walkach powietrznych nad Bałtykiem podczas I wojny światowej. To również odwołanie się do oryginalnego raportu Nagórskiego sporządzonego dla admirała Michaiła Żdanki, szefa Głównego Zarządu Hydrograficznego Marynarki Rosyjskiej, po powrocie z wyprawy poszukiwawczej ekspedycji Siedowa zaginionej w Nowej Ziemi. W referacie opisane zostały także dalsze losy Nagórskiego – aż do jego śmierci.
- *Jan Nagórski – polarnik z Włocławka. Dlaczego pamiętamy o pionierach lotnictwa?* – w którym Andrzej Brzoza przedstawia wersję biografii Nagórskiego wraz z próbą oceny jego dokonań w świetle zawirowań politycznych tamtego okresu.
- *Jan Nagórski. Pierwszy pilot polarny* – w którym Roman Woźniak przytacza biografię pierwszego polskiego lotnika polarnego i jego dokonania w tej

dziedzinie oraz wspomina prelekcję Czesława Centkiewicza z 1955 roku, podczas której Nagórski „powrócił do życia”, zaprzeczając pogłoskom o swojej śmierci. Woźniak opisał także wykorzystywanie Nowej Ziemi przez władze ZSRR jako poligonu nuklearnego i obozu karnego (Archipelag Gułag).

- *Pierwszy samolot PLL „LOT” nad północnym biegunem magnetycznym* – artykuł jest relacją Zbigniewa Kwiatka – kapitana, pilota PLL LOT, który w 1986 r. na samolocie Ił 62 jako pierwszy przeleciał polskim samolotem nad biegunem północnym, by wykorzystując doświadczenie i wskazówki Nagórskiego, skrócić czas przelotu i oszczędzić paliwo podczas lotów rejsowych z Alaski do Polski, na Pomorze.
- *Jan Nagórski – problemy nawigacji podczas pierwszego lotu polarnego* – artykuł jest odpowiedzią samego Nagórskiego na liczne pytania i wątpliwości dotyczące jego lotów nad Arktyką. Relacja ta została zanotowana przez Janusza Kędzierskiego w książce *Zapomniane rekordy* (Warszawa 1983) w rozdziale *Pierwszy nad Arktyką* i w całości przytoczona przez Romana Sajnąę.

Z Włocławka nad Arktykę. Jan Nagórski – w 100. rocznicę pierwszych lotów nad Arktyką to książka powstała z myślą o spopularyzowaniu niezwyklej postaci – pilota Alfonsa Jana Nagórskiego, młodego mieszkańca Włocławka, który przed ponad 100 laty, służąc w rosyjskiej Flocie Bałtyckiej, stał się autorem niebywałego wyczynu. Jako pierwszy w historii lotnictwa w dniu 21 sierpnia 1914 roku na małym samolocie francuskiej produkcji – Maurice Farman MF.11 shorthorn (samolot ważył 450 kg, moc silnika wynosiła 70 KM, prędkość 90 km/godz.), dokonał udanego lotu nad Arktyką w poszukiwaniu zaginionej wyprawy polarnej Gieorgija Siedowa. Wysłany nad obszary polarne z misją, której nikt inny nie był w stanie wykonać, nie tylko przeżył tę trudną ekspedycję, ale także powrócił z niej w glorii i chwale.

Jego lot i zdobyte wówczas doświadczenie przyniosło mu szacunek w środowisku pilotów oraz zapoczątkowało nowy rozdział w historii lotów polarnych, dostarczając cennych spostrzeżeń i wskazówek dla przyszłych ekspedycyjnych lotów pilotażowych (m.in. pomysł malowania samolotów operujących nad Arktyką na czerwono, aby uczynić je bardziej widocznymi).

Nagórski otworzył przed pilotami nowe możliwości: loty nad obszarami polarnymi. Swoją sztukę lotniczą demonstrował także później podczas lotów bojowych nad Bałtykiem. Jako pierwszy na świecie wykonał też pętlę na wodnosamolocie.

Pamięć o tej nietuzinkowej postaci zapragnęło wskrzesić środowisko Aeroklubu Włocławskiego wraz z doktorem Władysławem Kubiakiem, pełniącym do 2015 roku funkcję prezesa tego klubu. Owocem ich starań jest recenzowana właśnie publikacja naukowa, która nie tylko stanowi cenny wkład w promocję regionu Kujaw, ale też przypomina mało znane fakty, które w znaczący sposób wpłynęły na ukształtowanie oblicza współczesnego świata

w dziedzinie awiacji (zarówno polskiej, jak i rosyjskiej). Bezspornym kreatorem tej historii stał się główny bohater recenzowanej książki – Jan Nagórski, pionier lotnictwa polarnego.

Jego biografia posłużyła autorom poszczególnych rozdziałów do zaprezentowania wpływu, jaki osiągnięcie naszego rodaka miało na rozwój tej dziedziny lotnictwa w skali międzynarodowej. To inspirujące, że po 100 latach znaleźli się ludzie, którzy na nowo próbują ożywić historię i wiernie odtworzyć fakty dotyczące tej dziedziny i jego twórcy. Ich praca zawarta w omawianej publikacji znacząco poszerza wiedzę w tym zakresie.

Oryginalne podejście do problemu badawczego zaprezentował ks. prof. dr hab. Józef Dębiński, który w swoim referacie zastosował ciekawą formę ukazania faktów z lat młodości Jana Nagórskiego. Wprawnie nakreślił obraz historyczno-społeczny i religijny ówczesnego społeczeństwa oraz rozwój gospodarczy Włocławka, miasta, z którego Nagórski pochodził. Z wielką pieczołowitością oddał klimat i realia życia Polaków pod zaborem rosyjskim na przełomie XIX i XX wieku, wpisując w nie poszczególne etapy wzrastania bohatera. Zwrócił także uwagę na fakt, że droga dorastania Nagórskiego związana była od dzieciństwa z realizacją marzeń lotniczych: „[...] jego życie było zakłęte w drewniane skrzydła...”. Kreśląc sylwetkę Nagórskiego, prof. Dębiński nie tylko sięgnął do wspomnień bohatera swego referatu, lecz korzystał także z zasobów archiwalnych diecezji włocławskiej, Archiwum Państwowego we Włocławku oraz licznych opracowań monograficznych dotyczących miasta.

Nowatorski sposób podejścia do tematu zastosował również w swoim artykule prof. dr hab. Stanisław Alexandrowicz. Opisując relacje z wyprawy ratunkowej J. Nagórskiego, opierał się on głównie na jego wspomnieniach zawartych w dwóch autobiograficznych książkach prezentujących m.in. loty nad Arktyką i walki powietrzne nad Bałtykiem w czasie I wojny światowej. Aby zweryfikować i porównać uzyskane dane, autor sięgnął do źródeł rosyjskich, a przede wszystkim do oryginalnego raportu Nagórskiego, przechowywanego w Centralnym Archiwum Państwowej Marynarki Wojennej w Leningradzie. Dzięki temu pozyskał nowe wiadomości o tym, że podczas wojny w latach 1914–1917 Nagórski wykonał ponad 100 lotów bojowych, za co został odznaczony pięcioma orderami. Przytoczył także pomijany w dotychczasowych publikacjach fakt, iż Jan Nagórski „przez parę miesięcy służył jako pilot w eskadrze straży granicznej”. Alexandrowicz wykazał także pewne rozbieżności w przekazach dotyczących wyprawy, zawartych w publikacji admirała Michaiła Żdanko (opartej na raporcie Nagórskiego spisany tuż po powrocie z Arktyki) a wspomnieniami Nagórskiego, zanotowanymi przez samego lotnika po prawie 50 latach, w których znalazły się pewne pomyłki i nieścisłości. Zwrócił on również uwagę

na pojawiające się różnice w datach pewnych wydarzeń, które wynikały z zastosowania dwóch odmiennych sposobów oznaczania czasu (według kalendarza juliańskiego i gregoriańskiego). Zauważył to także ks. Józef Dębiński, przytaczając podwójną datę narodzin Nagórskiego (27.01; 8.02) i chrztu (08.02; 20.02).

Potwierdzenie znanych faktów z biografii pilota zawierają także pozostałe referaty i artykuły. Ich autorzy analizują je pod różnym kątem i rozpatrują z odmiennej perspektywy. Cenne dla czytelnika mogą okazać się też informacje dr. Władysława Kubiaka na temat tradycji lotnictwa sportowego na Kujawach oraz dorobku Aeroklubu Kujawskiego i jego wkładu w upowszechnianie sportów lotniczych na tym terenie. Artykuł zawiera wiele szczegółowych danych, np. rodzaje i ilość sprzętu latającego, którym dysponował Aeroklub; osiągnięcia modelarzy; składy osobowe zarządów czy zestawienia imprez lotniczych na przestrzeni lat. Autor wprowadza czytelnika w klimat i tematykę lotnictwa sportowego na Kujawach, a także w innych regionach Polski. Referat jest jednak zbyt rozbudowany i tylko w niewielkim stopniu nawiązuje do tematyki książki i osoby jej głównego bohatera. Stanowi to jego wadę, gdyż dla potencjalnego czytelnika, pragnącego przede wszystkim zgłębić wiedzę o tytułowej postaci, może okazać się mało interesujący.

Książka osadzona jest we właściwych ramach teoretycznych. Porządkuje znane wcześniej fakty z życia Nagórskiego, ale zawiera też nowe informacje, co uzasadnia jej powstanie i publikację. Jest poprawna pod względem merytorycznym i właściwie wypełnia lukę między teorią a praktyką. Występują w niej jednak pewne różnice, wynikające prawdopodobnie z niedokładnego bądź błędnego odczytania danych zawartych w akcie chrztu świętego Jana Nagórskiego. Z tekstu przytoczonego przez prof. Józefa Dębińskiego wynika, iż chrztu św. udzielił wikary ks. Antoni Bludziński. Według prof. Alexandrowicza był to ks. Antoni Piłodziński. Jednym z rodziców chrzestnych Nagórskiego był – zdaniem prof. Dębińskiego – Maksymilian Trzebieliński, a według prof. Alexandrowicza – Maksymilian Rembieliński. Niejasności te wymagają zatem ponownego przeanalizowania i sprostowania błędów.

Autorzy wszystkich referatów w przystępny sposób opisują kolejne etapy życia głównego bohatera, dbają o logikę i jasność przekazu oraz wykazują właściwe zrozumienie literatury przedmiotu. Wszelkie poruszane w książce kwestie zostały dokładnie wyjaśnione, a wyniki badań – odpowiednio przeanalizowane i zaprezentowane w prostej i przejrzystej formie. Przedstawione fakty zostały przez autorów rzetelnie udokumentowane, a zastosowany język opisu i forma narracji sprawiają, że tekst jest zrozumiały nie tylko dla znawców i miłośników lotnictwa, ale także dla przeciętnego czytelnika.

Książka została ładnie wydana, z dużą liczbą zdjęć, które pochodzą z albumu rodzinnego Nagórskich, udostępnionego przez redakcję „Przeglądu Lotniczego”, oraz ze zbioru Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie.

Pozycja ta zachęca do zagłębienia się w tematykę lotniczą, a szczególnie w mało znaną i rozpowszechnioną dziedzinę lotnictwa polarnego. Wszelkie informacje zawarte w poszczególnych referatach są uporządkowane, a rozdziały – przejrzyste i spójne. Łatwo tu znaleźć dane, których potrzebujemy. Pomagają w tym liczne odnośniki oraz cytowane własne wspomnienia głównego bohatera. Korekta opracowania została przeprowadzona dość solidnie. Okładka autorstwa Macieja Kolanowskiego w pełni oddaje treść zbioru i zachęca do lektury.

O zaletach recenzowanej książki stanowią głównie ranga i aktualność podjętej problematyki, skład zespołu autorskiego (teoretycy i praktycy), wysoki poziom naukowy wszystkich referatów i artykułów oraz wpływ fachowej redakcji naukowej na spójność książki, która chociaż jest pracą zbiorową, to stanowi zwartą, sensowną publikację. Zainteresowanie wzbudza rozsądny podział książki na poszczególne rozdziały tematyczne, jak i sam tekst zasadniczy, który buduje niezwykłą, trzymającą w zacięciu historię. Atutem jest również międzynarodowy charakter książki, dzięki czemu możliwa staje się analiza porównawcza materiałów źródłowych dostępnych w archiwach polskich i rosyjskich.

Zastrzeżenia może budzić kolejność zamieszczonych rozważań i powielan w kolejnych artykułach informacje biograficzne o tytułowym bohaterze, a także proporcje objętościowe referatów. Część I zawiera zarys dziejów lotnictwa sportowego na Kujawach, zarys dziejów rosyjskiego lotnictwa polarnego do roku 1945 oraz udział Polaków w budowaniu lotnictwa rosyjskiego do 1917 roku. Stanowi wprawdzie swoiste wprowadzenie do tematu, ale jedynie pośrednio nawiązuje do osoby Alfonsa Jana Nagórskiego, bohatera niniejszej publikacji, a obejmuje 94 strony tekstu pisanego. Jest zbyt obszerna w stosunku do części II – poświęconej tematycznie sylwetce i dokonaniom tytułowej postaci, która opisana została na 64 stronach druku.

Książka ta wzbogaca wiedzę historyczną potencjalnych odbiorców na temat polskiego lotnictwa i osiągniętych przez naszych rodaków sukcesów na tym polu. Z pełnym przekonaniem można ją zarekomendować wszystkim zainteresowanym problematyką lotniczą, a zwłaszcza lotnictwem polarnym. Szczególne zaciekawienie może wzbudzić wśród mieszkańców Kujaw, głównie Włocławka, skąd wywodzi się Jan Nagórski, tytułowy bohater niniejszej publikacji, gdyż oprócz biografii sławnego rodaka zawiera interesujący obraz życia w ich mieście z przełomu XIX i XX wieku oraz opis tradycji i osiągnięć aeroklubów działających na Kujawach.

Jest to bez wątpienia wspaniała pozycja, godna polecenia zarówno ludziom młodym, żądnym przygód i ciekawych świata, jak i starszym czytelnikom, pasjonatom, którzy pragną kultywować pamięć o ludziach piszących piękne karty polskiej historii, w tym wypadku – historii lotnictwa sportowego. Informacje w niej zawarte mogą być wykorzystane w praktyce, w nauczaniu, polityce publicznej

i dalszych badaniach. Książka ta nie tylko przekazuje szczegółowe dane i analizy wybranego zagadnienia, ale także poszerza wiedzę o osiągnięciach Alfonsa Jana Nagórskiego i prezentuje nowy stan badań nad lotnictwem polskim i rosyjskim, głównie cywilnym i sportowym regionu Kujaw.